

УДК 347.77.78

Ольга Волощенко,

канд. юрид. наук,

старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті проводиться теоретичне дослідження євроінтеграційних процесів у сфері права інтелектуальної власності. Автором виявлено низку правових проблем належної адаптації законодавства інтелектуальної власності до європейських стандартів, серед яких: відсутність правової регламентації сирітських творів, недосконалість процедури реєстрації прав на промислові зразки, низький рівень правової обізнаності користувачів та правовласників об'єктів інтелектуальної власності тощо. Запропоновано механізми вирішення окреслених проблем, до яких належать: визнання та використання рішень Європейського суду з прав людини як джерела права, встановлення кваліфікаційної експертизи для процедури реєстрації прав на промислові зразки, закріплення на законодавчому рівні правового статусу сирітських творів тощо.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, європейська інтеграція, сирітські твори, промислові зразки, директиви Європейського Союзу.

Постановка проблеми. Становлення України на шлях євроінтеграції дало початок реалізації низки процесів з удосконалення та форматування вітчизняного законодавства. Не стала винятком і сфера права інтелектуальної власності, яка за результатами підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом є найбільш пріоритетним напрямом реформування внутрішньополітичних процесів.

Ефективність вирішення поставлених проблем, серед яких на першому місці стоїть питання гармонізації вітчизняного законодавства у сфері права інтелектуальної власності зі стандартами Європейського Союзу, прямо пропорційно залежить від встановлення ефективних способів захисту прав і інтересів правовласників на об'єкти інтелектуальної власності. З огляду на динаміку нормотворення, можна констатувати, що Україною вже зроблено досить вагомі кроки з розв'язання окресленої проблематики, серед яких: прийняття Законів України «Про державну підтримку кіноматографії», «Про ефективне управління майновими правами правласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» тощо. Однак спектр наявних проблем у сфері використання майнових прав інтелектуальної власності дає підстави стверджувати, що наявні механізми гармонізації законодавства не можуть бути виконані в повному обсязі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає змогу констатувати, що окреслена про-

блематика була предметом дослідження низки вчених цивілістів, серед яких Р.О. Стефанчук, О.В. Кохановська, Ю.М. Капіца, Р.В. Шаповал, О.О. Штефан, Ю.В. Носік, О.В. Кадетова та інші. Однак відкритими залишаються питання з вирішення проблем практичного характеру, серед яких: відсутність правового регулювання «специфічних» об'єктів авторського та суміжного права (сирітських творів); існування «патентного тролінгу»; низький рівень правового інформування населення з питань правомірного використання об'єктів інтелектуальної власності тощо.

Водночас потребують удосконалення питання кодифікації законодавства про право інтелектуальної власності, а також є потреба усунення розгалуженості та суперечливості окремих правових положень щодо охорони та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, наслідком чого є суперечлива судова практика з питань захисту невизнаних або порушених прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Постановка завдань даної статті зумовлена проблематикою теми, що дало змогу окреслити подальші напрями дослідження та розробити найбільш дієві механізми з подолання наявних проблем. Серед основних цілей дослідження варто виділити такі: аналіз європейського та вітчизняного законодавства у сфері інтелектуальної власності, виявлення причин існування патентного тролінгу в Україні, дослідження європей-

ського досвіду правомірного використання сирітських творів.

Метою даного дослідження є розробка і надання наукових висновків і рекомендацій з питань подолання проблем розвитку права інтелектуальної власності України в умовах проведення євроінтеграційної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характерною особливістю права інтелектуальної власності України є наявність розгалуженої системи законодавчого регулювання. Зокрема, до джерел зазначеної підгалузі права належать Конституція України, Цивільний кодекс України, Митний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення та близько 110 спеціальних нормативно-правових актів [1, с. 33]. Разом із тим законодавчий розвиток держав Європи нерозривно пов'язаний із правом Європейського Союзу, законодавча діяльність якого передбачає цілу низку судових прецедентів.

Для України в рамках реформування судової та законодавчої систем такий підхід до визнання практики Європейського суду як джерела права є цілком прийнятним. Вищезазначена теза гармоніює з процесами новелізації Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) зокрема та принципів діяльності судової системи загалом. Так, згідно з ч. 4 ст. 10 ЦПК «Суд застосовує при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику Європейського суду з прав людини як джерело права» [2]. Оскільки спори з прав інтелектуальної власності є складовою частиною цивільного судочинства, вважаємо доцільним застосовувати пропозиції щодо можливості визнання практики Європейського суду з прав людини як джерела права інтелектуальної власності.

Такий підхід дозволяє максимально наблизити вітчизняне законодавство у сфері права інтелектуальної власності до європейських цінностей та стандартів із точки зору як теорії, так і практики. Адже норма права, що розглядається через призму судового прецеденту, є ідеальним механізмом правового регулювання, оскільки на практиці дає можливість оцінити ефективність її дії. Такий підхід виключає можливість існування правових колізій. Водночас думка найвищої судової інстанції стосовно правильного застосування норм права в конкретних спірних відносинах дозволить надалі спростити процедуру захисту прав інтелектуальної

власності й удосконалювати процеси гармонізації законодавства.

Так, використання прецедентів Європейського суду з прав людини насамперед спростить процедуру пошуку найбільш оптимальних способів захисту порушених прав для правовласників, основна маса яких – особи, що не володіють юридичними знаннями. З огляду на вищевикладене, також доцільною є пропозиція з утворення єдиної уніфікованої бази судових прецедентів Європейського суду з прав людини за родовими ознаками справ. Це значно спростить процедуру пошуку необхідних рішень у конкретних правових ситуаціях.

Окрему увагу також варто приділити Директивам Європейського Союзу. За своєю природою система джерел Європейського права має комплексний характер, якому властивий поділ нормативно-правових актів на первинні та вторинні. Якщо до первинних джерел належать міжнародно-правові договори, що регламентують діяльність Європейської спільноти, то до вторинних – директиви. Директива як джерело комунітарного права, що володіє своєю специфікою, має обов'язкову силу тільки для тієї держави (або групи держав), якій вона адресована, й лише стосовно того результату, на досягнення якого вона спрямована. Її відмінною рисою також є те, що форми і способи реалізації правоположень, закріплених у директиві, визначаються самою державою-дестинатором директивного правоположення [3, с. 86].

Вважаємо, що з метою покращення процесів євроінтеграції варто враховувати (імплементувати) положення існуючих директив у сфері інтелектуальної власності шляхом приєднання до наявних та безпосереднього виконання їх положень. Зазначене матиме максимально позитивний результат лише у тому разі, якщо державна політика буде спрямована на розвиток як суспільної, так і законодавчої сфери.

Суспільний елемент такої діяльності передбачає ведення активної просвітницької діяльності юристами-практиками серед користувачів і правовласників об'єктів інтелектуальної власності. Основною причиною наявних проблем щодо неправомірного використання об'єктів інтелектуальної власності є суспільна необізнаність у питаннях розуміння суті та порядку правомірного використання об'єктів інтелектуальної власності [4, с. 35]. До основних напрямів просвітницької діяльності варто віднести: роз'яснення порядку правомірного використання об'єктів інтелектуальної власності (фонограм, відеограм тощо); інформування населення з питань способів захисту

порушених чи невизнаних прав; порядок повідомлення про виявлені правопорушення щодо об'єктів інтелектуальної власності.

Крім того, імплементація положень директив надасть розширені можливості щодо здійснення правової регламентації тих об'єктів права інтелектуальної власності, правовий режим яких не закріплено на законодавчому рівні. З огляду на вищезазначене, інтерес становить Директива ЄС 2012/28/EU on certain permitted uses of orphan works [5] (далі – Директива), яка регулює статус і порядок використання так званих сирітських творів із невідомим авторством або коли невідома особа, якій належить авторське право на твір. Ця проблема набула своєї гостроти саме за сучасних умов технологічного розвитку [6, с. 184].

Зазначена проблематика характерна для літературної, музичної, кінематографічної галузей. Директива поширюється на такі твори, що були створені у Європейському Союзі: друковані праці (книги, журнали, газети); кінематографічні та аудіовізуальні твори; фонограми; вмонтовані або складові частини інших творів чи фонограм. Так, в час електронізації суспільних процесів літературні твори дедалі частіше публікуються в електронних виданнях, що зумовлюється зручністю використання таких за призначенням. Складність публікації таких творів полягає значною мірою в тому, що видається неправомірним здійснення будь-яких дій з оприлюднення творів без згоди автора (і неприйнятним у тому разі, якщо строки правової охорони на твір закінчились). Вирішення такого роду проблеми чітко регламентується Директивою. З положень останньої випливає, що у тому разі, якщо автор невідомий і діяльність видавця із його пошуку не дала позитивних результатів, опублікування такого твору є правомірним.

Підхід з імплементації Директиви дозволить у максимально короткі строки вирішити окреслену проблематику. Зазначене зумовлюється тим, що Директива містить: 1) критерії до визначення так званих «творів-сиріт»; 2) перелік пошукових дій, що необхідно вчинити, для організацій, які мають на меті здійснити відцифрування таких об'єктів; 3) вимоги до створення спеціальних реєстрів таких творів; 4) регламентацію спеціальної мети опублікування «сирітських творів», а саме забезпечення суспільного інтересу. Фактично документ являє собою «покрокову інструкцію» необхідних дій із законного опублікування тих творів, автори яких невідомі.

Наступний комплекс проблем, який виступає, на нашу думку, гальмівним фак-

тором успішної адаптації права інтелектуальної власності до європейських стандартів, це недосконалість функціонування судової системи у питаннях вирішення спорів з інтелектуальної власності. До основних проблем належать випадки розгляду спорів щодо подібних об'єктів інтелектуальної власності за правилами різного судочинства – господарського та адміністративного, тобто судами різної спеціалізації. В Україні наразі не існує спеціалізованої судової інстанції для розв'язання спорів у сфері інтелектуальної власності. Вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності вимагає застосування спеціальних знань, що реалізується у спосіб проведення судової експертизи [7].

Варто відзначити, що позитивним видається досвід України з розроблення й затвердження Національної стратегії розвитку сфери інтелектуальної власності (далі – Стратегія), в якій окреслено пріоритетні напрями євроінтеграційних процесів сфери інтелектуальної власності. Досить прогресивними є пропозиції щодо вдосконалення роботи органів державної влади і судової системи, проведення просвітницьких заходів серед населення тощо. Однак заявлені часові рамки виконання Стратегії змушують констатувати, що виконання деяких поставлених завдань залишається сумнівним. Зокрема, створення спеціалізованого суду з розгляду спорів інтелектуальної власності, безумовно, є прогресивним та дієвим завданням у питаннях подолання проблеми визначення, однак натепер зазначений орган не створено. Вважаємо, що створювати спеціалізований орган із розгляду спорів щодо інтелектуальної власності доцільно комплексно, у два етапи. Перший повинен охоплювати реорганізацію діючих місцевих судів, залишаючи за ними юрисдикційні повноваження з розгляду такої категорії справ, але з подальшим перенаправленням до профільних судів. Фактично такий етап є базою для реалізації цілей наступного. Другий – безпосередньо пов'язаний із створенням спеціалізованого суду. Такий підхід дозволить сформулювати належну судову практику, професійний суддівський корпус із розгляду спорів щодо інтелектуальної власності та виявити можливі проблеми першого етапу реформування.

Стосовно проблем права інтелектуальної власності не тільки у розрізі євроінтеграції, а й загалом, констатуємо існування проблеми «патентного тролінгу» – явища, яке за своєю природою хоч і не передбачає здійснення неправомірних дій, але спричиняє значні незручності фінансового характеру для законного правовласника об'єкта права інте-

лектуальної власності. Найбільшого поширення таке явище набуло у сфері реєстрації та використання виключних майнових прав на промислові зразки. Враховуючи простоту процедури реєстрації виключних майнових прав на зазначений об'єкт, недобросовісний правласник може здійснювати справляння винагороди з особи, яка є розробником або винахідником об'єкта інтелектуальної власності, за використання останнього.

Сьогодні існує два юрисдикційні способи захисту прав на промисловий зразок. Перший – превентивний. Передбачає своєчасну реєстрацію прав на такий об'єкт особою, яка має безпосереднє відношення до його створення. Другий – характерний для випадків порушення так званого «незарєєстрованого права». Ситуація, коли в особи є всі підстави для реєстрації (наявність технічних умов, розроблювальні документи тощо), однак вона користується таким об'єктом без здійснення останньої. Реалізація такого способу здійснюється шляхом звернення до суду у порядку позовного провадження. Для законного правласника перший спосіб виключає можливість застосування патентного тролінгу. Однак у разі використання другого способу має місце порушення права на реєстрацію, відновлення якого передбачає значні часові затрати для позивачів такої категорії справ.

Зазначена проблематика знаходить своє вирішення у Стратегії [7], де досить слушною є пропозиція щодо вдосконалення методичного забезпечення експертизи заявок на об'єкти промислової власності. Для удосконалення такої експертизи пропонуємо встановити для процедури реєстрації прав на промислові зразки обов'язкову вимогу проходження заявок через кваліфікаційну експертизу. Такий підхід значно ускладнить процедуру реєстрації, оскільки, окрім формального опису, для реєстрації прав додатково буде вимагатися відповідність трьом критеріям: 1) новизні; 2) умовам промисловоздатності (наявність технічних умов тощо); 3) промисловій придатності.

Добросовісним набувачам прав на промислові зразки подання документів на відповідність умовам промисловоздатності не завдасть жодних незручностей, а для недобросовісних це буде значна перепона у реєстрації прав на такі об'єкти. Зазначений підхід допоможе повністю позбутися явища патентного тролінга.

Висновки

Враховуючи вищевикладене, констатуємо, що право інтелектуальної власності України у розрізі євроінтеграційних процесів піддається значному реформуванню

з огляду на прогресивність зазначених ідей у Стратегії. Однак детальний аналіз стану окремих інститутів цієї підгалузі дозволив виявити основний спектр проблем, який є значною перепорою на шляху до успішного завершення виконання поставлених завдань задля завершення процесів гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами. До числа перших належать:

1) наявність недосконалої експертної процедури дослідження відповідності поданих заявок на реєстрацію виключних майнових прав на промислові зразки;

2) відсутність правової регламентації специфічних об'єктів авторського та суміжного права (сирітські твори);

3) низький рівень правової освіти населення.

Доктринальне узагальнення проблематики процесів євроінтеграції дозволило сформулювати низку пропозицій щодо подолання окресленої проблематики. До останніх належать:

1) удосконалення процедури реєстрації виключних майнових прав на промислові зразки шляхом встановлення кваліфікаційної експертизи;

2) встановлення систематичних заходів з проведення просвітницької роботи серед населення з питань порядку правомірного використання об'єктів інтелектуальної власності;

3) імплементація директив Європейського Союзу з питань інтелектуальної власності і використання практики Європейського суду з прав людини як джерела права.

Досліджений перелік проблемних питань права інтелектуальної власності є відкритим та створює підґрунтя для розробки подальших досліджень у зазначеній сфері.

Список використаних джерел:

1. Шаповал Р.В., Шпак А.П. Адаптація чинного законодавства України до вимог Європейського права щодо захисту прав інтелектуальної власності. *Право та інновації*. 2015. № 2 (10). С. 32-35.

2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV / База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n9651> (дата звернення: 01.04.2019).

3. Фоманюк В.В. Система джерел права Європейського Союзу. *Правова система: теорія і практика*. 2015. № 2. С. 83-88.

4. Кадетова О.В. Угода про асоціацію України з Європейським Союзом в системі джерел права інтелектуальної власності: цивільно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2018. 279 с.

5. Директива Європейського Союзу 2012/28/EU on certain permitted uses of orphan works / Всесвітня організація інтелектуальної власності : веб сайт. URL: <https://wipo.int/ru/legislation/details/13043>

6. Штефан О.О. Правовий режим використання сирітських творів. *Міжнарод-*

ний науковий журнал «Інтернаука». 2017. № 2 (24). Т. 2. С. 184-190.

7. Національна стратегія розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні на період до 2020 року. Київ, 2014. URL: <https://uba.ua/documents/ip-strategy28082014.pdf>

В статті проводиться теоретичне дослідження інтеграційних процесів в сфері інтелектуальної власності. Автором виявлен ряд правових проблем належачей адаптації законодавства інтелектуальної власності к європейским стандартам, среди которых: отсутствие правовой регламентации сиротских произведений, несовершенство процедуры регистрации прав на промышленные образцы, низкий уровень правовой осведомленности пользователей и правообладателей объектов интеллектуальной собственности. Предложены механизмы решения обозначенных проблем, к которым относятся: признание и использование решений Европейского суда по правам человека как источника права, установление квалификационной экспертизы для процедуры регистрации прав на промышленные образцы, закрепление на законодательном уровне правового статуса сиротских произведений.

Ключевые слова: право інтелектуальної власності, європейська інтеграція, сиротські произведения, промисленні образці, директиви Європейського Союзу.

The article deals with theoretical study of European integration processes in the field of intellectual property law. The author identified a number of legal problems of proper adaptation of intellectual property legislation to the level of European standards, among them: lack of legal regulation of orphan works, imperfection of the procedure for registration of rights for design patents, low level of legal awareness of users and owners of intellectual property objects, etc. Solution of the above-mentioned problems are proposed, which include: recognition and usage of decisions of the European Court of Human Rights as sources of law, establishment of a qualification expertise for the procedure of registration of rights for design patents, the legal status of orphan works, etc.

Key words: intellectual property right, European integration, orphan works, design patents, European Union directives.

